

“LEGAL PROTECTION OF CITIZENS: NEW APPROACHES IN THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW”

4th year student of Tashkent State Transport University

Javohir Haydarov Shavkat o'g'li

Abstract

The concept of a legal state is one of the basic principles of modern statehood, in which the rule of law, the protection of human rights and freedoms, the separation of powers and the legal protection of citizens occupy a central place. The constitutional and legal reforms implemented in the Republic of Uzbekistan in recent years are aimed at further improving this concept. In particular, the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, adopted as a result of a referendum on April 30, 2023, strengthened the primacy of human dignity, social justice and the principles of a legal state. This article examines the basic principles of the concept of a legal state, constitutional guarantees of citizens' rights and freedoms, new norms (the primacy of human dignity, the national human rights strategy, judicial and legal reforms), as well as a comparative analysis with foreign experience. Based on the analysis, it is aimed to assess the compliance of Uzbekistan's legal reforms with international standards and national characteristics. The article consists of an introduction, two main parts and a conclusion. The purpose of the research is to evaluate and make proposals for new approaches to the legal protection of citizens in the concept of a legal state in the conditions of Uzbekistan. As a result, proposals are made to further strengthen legal protection. The article is based on the Constitution, the National Strategy on Human Rights, and international experience.

Keywords: Rule of law, ombudsman, human rights, concept, referendum, national strategy, electronic identification, Federal Court, directive.

“FUQAROLARNING HUQUQIY HIMOYASI: HUQUQIY DAVLAT KONSEPSIYASIDA YANGI YONDASHUVLAR”

Toshkent davlat transport universiteti 4-bosqich talabasi

Haydarov Javohir Shavkat o'g'li

Annotatsiya

Huquqiy davlat konsepsiyasi zamonaviy davlatchilikning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, unda qonun ustuvorligi, inson huquq va erkinliklarining ta'minlanishi, hokimiyatlar bo'linishi va fuqarolarning huquqiy himoyasi markaziy o'rin egallaydi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilgan konstitutsiyaviy va huquqiy islohotlar ushbu konsepsiyani yanada takomillashtirishga qaratilgan. Xususan, 2023-yil 30-aprelda o'tkazilgan referendum natijasida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri inson qadr-qimmati ustuvorligini, ijtimoiy adolatni va huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamladi. Ushbu maqola huquqiy davlat konsepsiyasining asosiy tamoyillarini, fuqarolar huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy kafolatlarini, yangi normalarni (inson qadr-qimmati ustuvorligi, inson huquqlari milliy strategiyasi, sud-huquq islohotlari) hamda xorijiy tajribalar bilan qiyosiy tahlilni ko'rib chiqadi. Tahlil asosida O'zbekistonning huquqiy islohotlari xalqaro standartlarga mosligini va milliy xususiyatlarini baholash maqsad qilinadi. Maqola kirish, ikkita asosiy qism va xulosadan iborat. Tadqiqot maqsadi – huquqiy davlat konsepsiyasida fuqarolar huquqiy himoyasining yangi yondashuvlarini O'zbekiston sharoitida baholash va takliflar berish. Natijada, huquqiy himoyani yanada mustahkamlash bo'yicha takliflar beriladi. Maqola Konstitutsiya, Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiya va xalqaro tajribalarga asoslangan.

Kalit so'zlar: Huquqiy davlat, ombudsman, inson huquqlari, konsepsiya, referendum, milliy strategiya, elektron identifikatsiya, Federal sud, direktiva.

Kirish

Huquqiy davlat konsepsiyasi davlat hokimiyatining qonun ustuvorligiga asoslanishi, fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasi, sud hokimiyatining mustaqilligi hamda davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonun oldida

mas'uliyatini ta'minlash tamoyillariga asoslangan davlat tuzumini ifodalaydi. Ushbu konsepsiya inson huquqlari va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida e'tirof etish, hokimiyatlar bo'linishi va o'zaro tiyib turish mexanizmlarini mustahkamlash orqali avtoritar tendentsiyalarning oldini olishga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasida 2023-yil 30-aprelda o'tkazilgan umumxalq referendumi orqali qabul qilingan Konstitutsiyaning yangi tahriri huquqiy davlat qurilishini yangi bosqichga olib chiqdi. Konstitutsiyada "inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmati oliy qadriyat" deb belgilangan, inson qadr-qimmati ustuvorligi davlat siyosatining asosiy yo'nalishi sifatida mustahkamlandi. Ushbu o'zgarishlar so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar – "Har bir fuqaro uchun" tamoyili (2017–2021), Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasi (2022–2026) va Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiyaning mantiqiy davomi bo'lib, fuqarolarning huquqiy himoyasini yanada samarali ta'minlashga xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi – huquqiy davlat konsepsiyasining asosiy tamoyillarini, yangi Konstitutsiyada fuqarolar huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy kafolatlarini, yangi normalarni va tegishli islohotlarni tahlil qilishdir. Tadqiqot vazifalari: huquqiy davlat konsepsiyasini ochib berish, O'zbekiston Konstitutsiyasi va islohotlardagi yangi yondashuvlarni ko'rib chiqish, xorijiy tajribalarni taqqoslash va takliflar berish. Metodlar: huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy usul va adabiyotlar sharhi. Maqola bakalavr darajasida yozilgan bo'lib, terminlarni oddiy tilda izohlaydi.

Fuqarolarning huquqiy himoyasi huquqiy davlatning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, u fuqarolar huquq va erkinliklarining davlat kafolatlari orqali ta'minlanishini nazarda tutadi. O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi bu sohada yangi bosqichni ochdi.

1-BOB: Huquqiy davlat konsepsiyasida fuqarolarning huquqiy himoyasining nazariy asoslari va O'zbekiston milliy tajribasi

Huquqiy davlat – bu davlat hokimiyatining mutlaqo qonun ustuvorligi tamoyiliga asoslangan tuzum bo'lib, unda fuqarolar huquqlari va erkinliklarining samarali va

ishonchli himoyasi ta'min etiladi, sud hokimiyatining mustaqilligi kafolatlanadi hamda davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonun oldidagi javobgarligi va mas'uliyati aniq belgilab qo'yiladi. Ushbu konsepsiya inson huquqlari bilan bir qatorda fuqarolik jamiyatining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Aynan shu bog'liqlik tufayli fuqarolarning huquqiy himoyasi huquqiy davlatning eng muhim tamoyillaridan biri sifatida qoraladi. Huquqiy himoya deganda quyidagilar tushuniladi: fuqarolar huquqlari va erkinliklarining davlat tomonidan konstitutsiyaviy va qonuniy darajada kafolatlanishi; huquq buzilishi yuz bergan holatlarda sud organlari, ma'muriy institutlar va boshqa huquqiy vositalar orqali samarali himoya mexanizmlarining mavjudligi; shuningdek, davlat organlari tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklar uchun ularning huquqiy javobgarligini ta'minlashning tizimli mexanizmlari.

Huquqiy davlat konsepsiyasining ilmiy-nazariy asoslari klassik va hozirgi zamon huquqshunosligida shakllangan. XVII–XVIII asrlarda Jon Lokk, Sharl Monteskyo va Jan-Jak Russo kabi buyuk mutafakkirlar davlat hokimiyatini cheklash, fuqarolarning tabiiy huquqlari va erkinliklarini ishonchli himoya qilish g'oyalarini ishlab chiqdilar. Lokk davlatning cheklanganligi va shartnoma asosidagi hokimiyat tamoyillarini asoslab bergan bo'lsa, Monteskyo hokimiyatlar bo'linishi mexanizmini taklif etdi, Russo esa xalq suvereniteti va fuqarolar erkinliklarining daxlsizligini ta'kidladi.

Zamonaviy huquqiy davlat tushunchasi xalqaro huquq normalari orqali yangi mazmun kasb etdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966) hamda Yevropa Inson huquqlari va asosiy erkinliklarni himoya qilish konvensiyasi (1950) kabi hujjatlar qonun ustuvorligi, sud xolisligi, huquqiy himoya samaradorligi va davlatning inson huquqlari oldidagi majburiyatlarini universal tamoyillar darajasiga ko'tardi.

Bunga Yevropa Ittifoqining Umumiy ma'lumotlarni himoya qilish reglamenti (GDPR) eng yorqin namuna bo'lib, u fuqarolarning raqamli muhitdagi huquqlarini

himoya qilishning ilg'or va majburiy modeli sifatida tan olinmoqda. GDPR shaxsiy ma'lumotlar bilan ishlashda rozilik, shaffoflik, ma'lumotlarni o'chirish huquqi ("unutish huquqi") va qat'iy jarimalar tizimini joriy etgan.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada fuqarolar huquqlari va erkinliklari ro'yxati sezilarli darajada batafsil va keng qamrovli qilib ishlab chiqildi. Xususan, inson huquqlari kafolatlari yanada mustahkamlandi, sud hokimiyatining mustaqilligi alohida ta'kidlandi hamda Inson huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman) institutining vakolatlari va ta'sir doirasi kengaytirildi.

Sud-huquq islohotlarining asosiy yo'nalishlari

Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash maqsadida sudyalarni tanlash, tayinlash va lavozimdan ozod etish tartibi tubdan isloh qilindi. Advokatlik tizimi rivojlantirildi, advokatlarning huquqiy yordam ko'rsatishdagi roli kuchaytirildi. Shuningdek, raqamlashtirish doirasida elektron sud jarayonlari joriy etildi va onlayn sudlov mexanizmlari faol qo'llanilmoqda.

Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiya. Ushbu strategiya doirasida fuqarolarning huquqiy himoyasini amalda ta'minlashga qaratilgan bir qator konkret chora-tadbirlar belgilangan. Jumladan: Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz faoliyatini faollashtirish va samaradorligini oshirish; Fuqarolar murojaatlari bilan ishlash tizimini takomillashtirish va shaffoflashtirish; Xalqaro inson huquqlari standartlariga yaqinlashish va milliy qonunchilikni moslashtirish.

PF-89-son Prezident farmoni bilan kiritilgan qo'shimcha kafolatlari. Mazkur farmon fuqarolar huquq va erkinliklarini himoya qilish bo'yicha yangi majburiyatlar va kafolatlarni belgilab berdi. Davlat xizmatlari ko'rsatish tizimi va intellektual mulkni muhofaza qilish sohasida yagona davlat siyosati shakllantirilmoqda. Shu bilan birga, fuqarolarning sudga murojaat qilish huquqi konstitutsiyaviy darajada yanada mustahkamlandi, sud hokimiyatining mustaqilligi kafolatlandi va ombudsman institutining funksional imkoniyatlari sezilarli darajada kengaytirildi.

Milliy tajribada fuqarolarning huquqiy himoyasi yangi yondashuvlar bilan mustahkamlanmoqda: sud mustaqilligi ta'minlandi (sudyalarni tanlash va lavozimdan ozod qilish tartibi o'zgartirildi), ombudsman instituti faoliyat yuritmoqda, inson huquqlari milliy markazi ishlayapti. Masalan, yangi Konstitutsiyada fuqarolarning sudga murojaat qilish huquqi kuchaytirildi, advokatlik instituti rivojlantirildi va elektron sud jarayonlari joriy etildi. Afzalliklari: huquqiy himoya kafolatlari kuchaydi, fuqarolar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari takomillashtirildi, davlat organlarining mas'uliyati oshirildi. Kamchiliklari: amaliyotda huquqiy madaniyat darajasi pastligi va ba'zi organlar faoliyatidagi noaniqliklar saqlanib qolmoqda.

O'zbekiston tajribasini rivojlantirish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish zarur, chunki islohotlar huquqiy himoyani yanada mustahkamlashga qaratilgan. Masalan, raqamli huquqiy himoya mexanizmlarini joriy etish va huquqiy madaniyatni oshirish dasturlarini kengaytirish fuqarolarning huquqiy himoyasini samaraliroq qiladi. Yangi yondashuvlar huquqiy davlat qurilishini tezlashtiradi va fuqarolar huquqlarini yanada ishonchli himoya qiladi.

2-BOB: Fuqarolarning huquqiy himoyasining yangi yondashuvlari xorijiy tajribalarda

Xorijiy davlatlarda huquqiy davlat tushunchasi doirasida fuqarolarning huquqiy himoyasi yangi va ilg'or yondashuvlar asosida rivojlanmoqda. Bunga quyidagilar kiradi: raqamli muhitdagi huquqiy himoya mexanizmlari; inson huquqlari bo'yicha milliy dasturlar va strategiyalar; ombudsman institutining vakolatlari va samaradorligini kuchaytirish; xalqaro inson huquqlari standartlari va majburiyatlariga to'liq moslashish.

Ushbu yondashuvlar fuqarolar huquq va erkinliklarini faqat qonun matnlarida e'lon qilish bilan cheklanmay, balki amalda ishlaydigan, real kafolatlar tizimi orqali ta'minlashga qaratilgan. Bunga misollar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin: sud hokimiyatining chinakam mustaqilligi va xolisligi; shaxsiy ma'lumotlar va raqamli

maxfiylikni muhofaza qilish tizimlari; fuqarolar murojaatlari, shikoyatlari va takliflari bilan ishlashning samarali va shaffof mexanizmlari.

Bu borada eng ilg'or tajribaga ega mamlakatlar AQSh va Yevropa Ittifoqi davlatlari hisoblanadi. Ular huquqiy himoyani zamonaviy global muammolar va talablar – raqamli transformatsiya, globalizatsiya jarayonlari, inson huquqlari sohasidagi yangi muammolar – bilan uzviy bog'lab ko'rib chiqadi va shunga mos ravishda institutsional, texnologik va huquqiy islohotlarni amalga oshirib kelmoqda.

Natijada, xorijiy tajribada huquqiy davlat endi nafaqat klassik tamoyillar (qonun ustuvorligi, hokimiyatlar bo'linishi) majmui, balki fuqarolar huquqlarini real va samarali himoya qilishning moslashuvchan, raqamlashtirilgan va inson markazli tizimi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Amerika Qo'shma Shtatlarida fuqarolarning huquqiy himoyasi Konstitutsiyaning "Bill of Rights" (Birinchi 10 ta tuzatish) va 14-tuzatish (teng huquqlilik va qonuniy himoya) asosida ta'minlanadi¹. Yangi yondashuvlar quyidagilardan iborat:

Fourth Amendment (qidiruv va tortib olishdan himoya) va Fifth Amendment (o'z-o'zini ayblamaslik) raqamli davrga moslashtirilgan. Masalan, *Carpenter v. United States* (2018 yilgi Oliy sud qarori) mobil telefon ma'lumotlarini himoya qilishni ta'minladi, bu fuqarolarning raqamli hayotini himoya qilishning yangi modeli bo'ldi.

Fuqarolar huquqlarini himoya qilish uchun maxsus sudlar Civil Rights Act (1964 yil) va Voting Rights Act (1965 yil) asosida fuqarolar huquqlarini buzganlik uchun maxsus sudlar (civil rights courts) ishlaydi². Fuqarolar davlat organlariga qarshi sudga murojaat qilishi osonlashtirilgan.

Ombudsman va fuqarolar murojaatlari: Federal darajada ombudsman instituti mavjud emas, ammo shtat darajasida va federal agentliklarda (masalan, Consumer Financial Protection Bureau) fuqarolar shikoyatlarini ko'rib chiqish mexanizmlari rivojlangan.

¹ <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript> "Bill of Rights"

² <https://www.archives.gov/milestone-documents/civil-rights-act> Civil Rights Act (1964 yil)

Yevropa Ittifoqida fuqarolarning huquqiy himoyasi Yevropa Inson huquqlari konventsiyasi (ECHR) va EU direktivalari asosida ta'minlanadi. Yangi yondashuvlar quyidagilardan iborat:

GDPR (General Data Protection Regulation, 2018 yil): Raqamli huquqlar himoyasining eng yaxshi modeli – fuqarolar ma'lumotlarini himoya qilish huquqiga ega, shikoyat qilish va tovon talab qilish osonlashtirilgan.

Ombudsman instituti: Yevropa ombudsmani (European Ombudsman) va milliy ombudsmanlar (masalan, Germaniya, Fransiya) fuqarolar shikoyatlarini ko'rib chiqadi va davlat organlarini mas'uliyatga tortadi.

Inson huquqlari milliy institutlari: Germaniyada Federal Inson huquqlari instituti, Fransiya D fenseur des droits fuqarolar huquqlarini himoya qiladi va milliy strategiyalar orqali ishlaydi.

Sud mustaqilligi va huquqiy yordam: ECtHR (Yevropa Inson huquqlari sudi) fuqarolarga xalqaro himoya beradi, milliy sudlar mustaqil va bepul yuridik yordam mavjud.

Afzalliklari: huquqiy himoya kafolatlari batafsil, raqamli va shaxsiy huquqlar himoyasi kuchli. Kamchiliklari: jarayonlar uzoq va murakkab bo'lishi mumkin.

Qiyosiy tahlil. AQSh tajribasi raqamli huquqlar himoyasiga urg'u beradi, Yevropa esa milliy institutlar va ombudsman tizimiga. O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi Yevropa modeliga yaqin (inson huquqlari kafolatlari batafsil), ammo AQShdagi raqamli himoya tajribasini joriy etish mumkin.

Xulosa

Huquqiy davlat konsepsiyasi – bu davlat hokimiyatining qonun ustuvorligiga asoslanishi, fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasi, sud hokimiyatining mustaqilligi va davlat organlarining mas'uliyatini ta'minlash tamoyillariga asoslangan davlat tuzumi. Fuqarolarning huquqiy himoyasi bu konsepsiyaning markaziy elementi bo'lib, u nafaqat huquqlarning deklarativ kafolatlanishi, balki real mexanizmlar (sud

mustaqilligi, ombudsman instituti, milliy inson huquqlari markazi, raqamli himoya) orqali ta'minlanishini nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi huquqiy davlat qurilishini yangi bosqichga olib chiqdi: inson qadrigimmati ustuvorligi davlat siyosatining asosiy yo'nalishi sifatida belgilandi, fuqarolar huquq va erkinliklarining ro'yxati kengaytirildi, sud mustaqilligi ta'minlandi va ombudsman institutining vakolatlari oshirildi. Milliy tajribada huquqiy himoya yangi yondashuvlar bilan mustahkamlanmoqda: Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiya amaliy choralar ko'rmoqda, sud-huquq islohotlari davom etmoqda, advokatlik instituti rivojlanmoqda va elektron sud jarayonlari joriy etilmoqda. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2025 yilda fuqarolar murojaatlari soni o'sgan va ularning 80% dan ortig'i ijobiy hal etilgan, bu huquqiy himoya mexanizmlarining samaradorligini tasdiqlaydi. Ammo amaliyotda huquqiy madaniyat darajasi pastligi va ba'zi organlar faoliyatidagi noaniqliklar saqlanib qolmoqda.

Yevropada Yevropa Inson huquqlari konventsiyasi va GDPR fuqarolarning raqamli va shaxsiy huquqlarini himoya qiladi, ombudsman instituti va milliy inson huquqlari institutlari faoliyat yuritadi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi Yevropa modeliga yaqin (inson huquqlari kafolatlari batafsil va milliy strategiyalar), ammo AQShdagi raqamli himoya va fuqarolar huquqlarini himoya qilish uchun maxsus sudlar tajribasini joriy etish mumkin. Xorijiy tajribalar milliy huquqiy tizimni takomillashtirish uchun namuna bo'lib, huquqiy himoya raqamli davr talablari va xalqaro standartlarga moslashish orqali yanada samarali bo'ladi. Xorijiy tajribalar, xususan AQSh va Yevropa Ittifoqi misolida, fuqarolarning huquqiy himoyasining yangi yondashuvlarining samaradorligini tasdiqlaydi. AQShda Konstitutsiyaning "Bill of Rights" va Oliy sud qarorlari (masalan, *Carpenter v. United States*, 2018 yil) raqamli huquqlar himoyasini ta'minlaydi, fuqarolar huquqlarini buzganlik uchun maxsus sudlar ishlaydi va fuqarolar shikoyat qilish huquqi keng. O'zbekistonda bu tajribalarni moslashtirish orqali huquqiy davlat qurilishi tezlashtiriladi

va fuqarolar huquqiy himoyasi yanada ishonchli ta'minlanadi. Mavzuga doir taklif beriladi: Ombudsman institutining fuqarolar shikoyatlarini ko'rib chiqish va davlat organlariga ta'sir ko'rsatish vakolatlarini kuchaytirish, shuningdek, shikoyatlarni elektron shaklda (onlayn platforma orqali) qabul qilish va ko'rib chiqish muddatini qisqartirishni majburiy qilish. Ombudsman faoliyatini shaffoflashtirish uchun yillik hisobotlarni ommaviy e'lon qilishni majburiy qilish. Normativ asos: Yangi Konstitutsiyasi (Ombudsman institutining vakolatlari). "Ombudsman to'g'risida"gi Qonun ombudsman vakolatlarini kengaytirgan³. Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiyaning chora-tadbirlari ombudsman institutini mustahkamlashni nazarda tutadi. PF-89-son Farmon fuqarolar huquqlarini himoya qilish bo'yicha ombudsman faoliyatini rivojlantirishni talab qiladi. Xorijiy tajriba: Yevropada European Ombudsman fuqarolar shikoyatlarini ko'rib chiqadi va EU institutlariga ta'sir ko'rsatadi. Germaniyada Federal Ombudsman fuqarolar huquqlarini himoya qilishda samarali ishlaydi. O'zbekiston bu tajribalarni qo'llab, ombudsman vakolatlarini kengaytirishi mumkin. Natijada Fuqarolar shikoyatlarini ko'rib chiqish tezligi oshishi, davlat organlarining mas'uliyati kuchayishi, huquq buzilishlari holatlari kamayishi va jamiyat ishonchi yuksalishiga olib keladi.

Ushbu takliflar O'zbekiston huquqiy tizimini xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi va fuqarolarning huquqiy himoyasini yanada samarali qiladi. Amalga oshirish uchun Oliy Majlis, Adliya vazirligi va Inson huquqlari milliy markazi hamkorligi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. 17.03.2022 yildagi PF-89-son Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash hamda huquqiy xizmat ko'rsatishda adliya organlari va muassasalari faoliyati samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida <https://lex.uz/ru/docs/-5914998>

³ <https://lex.uz/uz/docs/-7223219> O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) to'g'risida

3. 2020-yil 22-iyundagi PF-6012-son Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasi <https://lex.uz/ru/docs/-4872355>
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) to'g'risida <https://lex.uz/uz/docs/-7223219>
5. "Bill of Rights" <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript>
6. Civil Rights Act (1964 yil) <https://www.archives.gov/milestone-documents/civil-rights-act>